

EMOTSIONAL INTELLEKT KASBIY O'ZINI-O'ZI ANGLASHNING MUHIM OMILI SIFATIDA

J.B.Soibjonov¹

Mas'ul muallif: Soibjonov
Jasurbek Botirjon o'g'li,
O'zbekiston Milliy Universiteti
o'qituvchisi.

e-mail:
jasurbeksoibjonoov@gmail.com

Received: 12 Oktabr 2026
Accepted: 17 Oktabr 2026
Published: 22 Oktabr 2026

Copyright: © 2026 by the
author(s). Licensee Buxoro xalqaro
universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Soibjonov, J. B.
EMOTSIONAL INTELLEKT KASBIY
O'ZINI-O'ZI ANGLASHNING MUHIM
OMILI SIFATIDA / J. B. Soibjonov
// Buxoro xalqaro universiteti
ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T.
10, № 2. — B. 126–130.

1. O'zbekiston Milliy Universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada emotsional intellekt fenomenining psixologik mazmuni, tarkibiy komponentlari va kasbiy o'zini anglash jarayoni bilan bog'liqligi nazariy hamda empirik jihatdan tahlil qilingan. Emotsional intellektning o'z-o'zini anglash, o'z-o'zini boshqarish, empatiya, emotsiyalarni identifikatsiya qilish, shaxslararo munosabatlarni tartibga solish va ijtimoiy moslashuv bilan bog'liq jihatlari turli ilmiy yondashuvlar asosida yoritilgan.

Kalit so'zlar: emotsional intellekt, kasbiy o'zini anglash, emotsional bilimdonlik, o'z-o'zini boshqarish, o'z-o'zini dalillash, empatiya, emotsiyalarni identifikatsiya qilish, shaxslararo munosabatlar.

ЭМОЦИОНАЛЬНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК ВАЖНЫЙ ФАКТОР ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ.

Аннотация. В статье представлен теоретический и эмпирический анализ психологического содержания эмоционального интеллекта, его структурных компонентов и взаимосвязи с профессиональным самосознанием личности. Раскрываются такие аспекты эмоционального интеллекта, как осознание и регуляция эмоциональных состояний, самоуправление, эмпатия, идентификация эмоций, межличностное взаимодействие и социальная адаптация.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, профессиональное самосознание, эмоциональная осведомлённость, самоуправление, самоутверждение, эмпатия, идентификация эмоций.

EMOTIONAL INTELLIGENCE AS AN IMPORTANT FACTOR IN PROFESSIONAL SELF-AWARENESS.

Abstract. This article presents a theoretical and empirical analysis of the psychological nature of emotional intelligence, its structural components, and its relationship with professional self-awareness. Particular attention is given to self-awareness, self-regulation, empathy, emotion identification, interpersonal interaction, and social adaptation as major components of emotional intelligence.

Keywords: emotional intelligence, professional self-awareness, emotional awareness, self-regulation, self-assertion, empathy, emotion identification, interpersonal relationship.

Kirish. Insonning kasbiy hayot yo'lini belgilashi, muayyan kasbni tanlashi va tanlangan faoliyat doirasida o'zini namoyon qilishi faqat uning intellektual imkoniyatlari yoki mavjud kasbiy bilimlari bilan izohlanmaydi. Mazkur jarayon shaxsning o'zini qanday anglashiga, ichki kechinmalarini qanchalik to'g'ri baholashiga, qaror qabul qilish jarayonida emotsional holatlarini boshqara olishiga hamda ijtimoiy muhitning talablari va boshqalarning munosabatlarini qay darajada hisobga olishiga ham bog'liq. Shu sababli kasbiy o'zini anglashni tushuntirishda shaxsning emotsional imkoniyatlarini alohida psixologik kategoriya sifatida tahlil qilish zarurati yuzaga keladi. Mazkur masala emotsional intellekt fenomenining ilmiy jihatdan o'rganilishi bilan yanada dolzarb tus oladi. Emotsional intellektni turli tadqiqotchilar turlicha talqin qilgan bo'lsalar-da, ularning yondashuvlarini birlashtiruvchi jihat shaxsning emotsional axborotni anglash, mazmunini tahlil qilish va undan faoliyat jarayonida foydalanish imkoniyatining mavjudligidir. Biroq emotsional intellektning aynan qaysi tarkibiy qismlari shaxsning kasbiy o'zini anglashiga ko'proq ta'sir ko'rsatishi, ushbu ta'sir qanday psixologik mexanizmlar orqali namoyon bo'lishi masalasi bir xil darajada izohlangan emas.

Nazariy manbalar tahlili emotsional intellekt tushunchasi doirasida kamida uchta o'zaro bog'liq yo'nalish mavjudligini ko'rsatadi: birinchisi, emotsiyalarni idrok etish va anglash; ikkinchisi, emotsional holatlarni boshqarish va tartibga solish; uchinchisi esa, boshqa shaxslarning emotsional kechinmalarini tushunish va ijtimoiy o'zaro ta'sirni samarali tashkil etish bilan bog'liq.

Emotsional intellekt – bu insonning o'z hissiyotlarini anglash, ularni boshqarish, boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish va samarali muloqot qilish qobiliyatlari majmuasi hisoblanadi. Ushbu tushuncha insonning shaxsiy hayoti, kasbiy faoliyati va ijtimoiy

munosabatlaridagi muvaffaqiyatini belgilovchi muhim psixologik omillardan biri sifatida ko'riladi.

D.Goulmanning ta'kidicha, intellekt va emosional intellekt alohida farqqa ega bo'lgan, bir-biriga zid bo'lmagan tushunchalar sanaladi. Va emosional intellekt o'z mazmunida quyidagi psixologik komponentlarni qamrab oladi [5]:

- O'z – o'zini anglash;
- O'z – o'zini boshqarish (I.N.Andreeva, 2017) [1];
- Ijtimoiy vaziyatni tez tushunish;
- O'zaro munosabatlarni boshqarish, samarali muloqot uslubi.

Tadqiqotchilar G.G.Garskova, R.D.Roberts, Dj.Mettyus, M.R.Zaydner hamda D.V.Lyusinlar boshqalardan farqli o'laroq, emosional intellekt muammosida o'ziga xos yondoshuvni ilgari suradilar [4]. Ya'ni mualliflarga ko'ra, emosional intellekt kognitiv va shaxslilik sifatlaridan iborat bo'lgan murakkab aqliy jarayondir [10]. Ushbu ikki muhim unsur, emosional intellektni yorituvchi kognitiv, motivasion, shaxslilik modellari orqali tushuntiriladi.

R.K.Kooperning ta'rificha, emosional intellekt – bu o'z hissiy holatini boshqara olish qobiliyati sanalib, u refleksiv ko'nikmalar orqali amalga oshadi. Refleksiya esa, o'z mazmunida, o'zini va o'zgalarni anglash, baho berish, qaror qabul qilish, xulosa chiqarish kabilar bilan tavsiflanadi [13]. G.Mattevs ham emosional intellekt fenomenini tavsiflashga harakat qilgan bo'lib, uning nazaricha, emosional intellekt – atrof muhit bilan samarali aloqa qilish hamda o'zining yashirin motivlari va emosiyalarini tushuna olish tajribasidir [8]. Emosional intellektni nokognitiv jarayonlar bilan tushuntirish holati, R.Bar-Onning izlanishlarida aks etgan bo'lib, unga ko'ra emosional madaniyatning besh tarkibiy qismi ajratiladi. Ularga [2]:

- Ichki shaxslilik sohada o'zini o'zi tahlil etish, assertivlik, mustaqillilik, o'zini o'zi hurmat, o'zini o'zi namoyon qilish;

- Shaxslararo jabhada empatiya, ijtimoiy mas'uliyat ko'nikmalari;
- Adaptivlik jabhasida muammolarni hal eta olish, moslanuvchanlik, haqiqatni tushunish;
- Stressdan chiqish layoqati hamda stress holatini ko'tara olish;
- Optimizm fenomeni va hokazo.

Emosional intellekt fenomeni borasida, keng qamrovli tadqiqotlar olib borgan rus psixologi D.V.Lyusinga ko'ra, emosional intellektga xos ikki jihat mavjud ya'ni "ichki shaxslilik" va "shaxslararo" jihat. Uning nazaricha, emosional intellekt quyidagilar orqali tushuntirilishi lozim [8]:

- Emosiyaning anglash ya'ni o'zi yoki o'zga insonlarning emosional his-tuyg'ulari tilini tushuna olish;
- Emosiyalarni identifikatsiyalash ya'ni farqlash, ajartish, kerakli o'rinlarda to'g'ri qo'llay olish;
- Emosional holatlarni keltirib chiqaradigan sabab va oqibatlarni payqay olish ko'nikmasi;
- Keskin emosiyalarni yetarlicha sekinlashtirish, tuyg'ularning intensivligini nazorat qilish;
- Ekspressiv ifodalarni oson tushunish;
- Faoliyatida va munosabatlarda u yoki bu emosiyalarni chaqira olish tajribasi.

Muallif tasnif etgan ushbu unsurlar, mehnat samaradorligini belgilovchi omillar bo'lmagligi mumkin.

P.A.Shavir va Ye.I.Golovaxaning [12] tadqiqotlari ko'rsatganidek, insonning kasbda o'zini namoyon etishi qadriyat yo'nalishlari va motivlar tizimini amalga oshirish orqali sodir bo'ladi. Shaxsning qadriyatli yo'nalishlari va motivlari tuzilishi kasbiy yo'nalishni shakllantiradi. Yo'nalishning to'liqligi kasbni afzal ko'rish motivlarining xilma-xilligi bilan belgilanadi: ijodiy imkoniyatlar, o'sish istiqbollari, kasbning jamiyatdagi ahamiyati, uning obro'si, mehnat sharoitlari, kasbning shaxs xususiyatlariga mosligi. Yo'nalish kasbiy faoliyatda shaxs hayotining ma'nolarini ro'yobga chiqaradi. N.S.Pryajnikov hayotiy, shaxsiy va kasbiy o'zini belgilash tushunchalarini tahlil qilib, insonning o'zini belgilash turlari va darajalarini ajratib ko'rsatgan [9]. O'zini belgilash turlarini ajratishda o'zini anglash erkinligi uchun potensial imkoniyat mezonini (bajarilayotgan yoki o'zlashtirilayotgan faoliyat doirasidagi harakat imkoniyatlari) qo'llanilgan. Muallif insonning o'zini belgilashining quyidagi asosiy turlarini taklif etgan:

- muayyan mehnat funksiyasi, operatsiyasida o'zini belgilash (inson o'z faoliyati doirasi bilan sezilarli darajada cheklangan);
- muayyan mehnat lavozimida o'zini belgilash, ma'lum bir mehnat jarayoni doirasida (o'zini namoyon etish imkoniyatlari bir oz kengayadi, biroq faoliyat doirasi hali o'zini to'liq namoyon etish va rivojlantirish uchun yetarli emas);
- mutaxassislikda o'zini belgilash (odamga nafaqat aniq ish joyini, balki asosiy mutaxassisligini saqlab qolgan holda turli tashkilotlarni ham tanlash imkonini beradi);
- kasbda, turdosh mutaxassisliklar guruhida o'zini belgilash (odamga turdosh mutaxassisliklar doirasida harakat qilish imkonini beradi);
- hayotiy o'zini belgilash, bunda kasbiy o'zini belgilash eng muhim tarkibiy qism hisoblanadi (bu ko'proq turmush tarzini tanlashdir);
- shaxsiy o'zini belgilash (hayotiy faoliyatning eng yuqori darajasi sifatida);
- madaniyatda o'zini belgilash [9].

A.K.Markovanning fikricha, kasbiy o'zini o'zi aniqlash jarayoni insonning butun kasbiy hayoti davomida davom etib, davriy xususiyatga ega, chunki kasbiy shakllanish jarayonida o'ziga mutaxassis sifatida munosabat o'zgaradi, natijada o'zini mutaxassis sifatida baholash mezonlari ham o'zgaradi. Kasbiy o'zini o'zi aniqlash davri shaxsning kasbiy rivojlanish rejalarini tuzish bilan tugaydi va kasbiy o'zini o'zi baholash mezonlarining o'zgarishi bilan qayta boshlanadi [7]. Umuman

olganda, inson kasbiy yo'lining davriyligi aniq ko'rinib turadi. Shu sababli G.Krayg ta'kidlaydiki, "katta yoshdagi insonning mehnat hayotini kasbiy davr sifatida tasavvur qilish mumkin, u kelajak haqida o'y-fikrlardan boshlanib, kasb tanlashga olib keladi, so'ngra amalda tanlangan kasbiy sohada ishlash bilan davom etadi va nihoyat, ishdan ketish, ya'ni pensiyaga chiqish bilan yakunlanadi" [6].

Kasbiy o'z-o'zini aniqlash - bu insonning faolligi bilan bog'liq jarayon bo'lib, unda o'z-o'zini anglash asosida "Men - konsepsiyasi" ma'no tizimining shakllanishi ro'y beradi. Shaxsning kasbiy o'zini o'zi aniqlashi "shaxsning kasbiy rivojlanishi, mutaxassisning shakllanish jarayoni bilan sabab-oqibat munosabatlarida bo'ladi. U kasbiy layoqatning namoyon bo'lishi va shakllanishining shaxsiy mexanizmi hisoblanadi. O'z navbatida, kasbiy o'zini o'zi aniqlash muayyan shaxsning ichki dunyosi va atrofdagi voqelikning turli jihatlarini bilan munosabatlarini aks ettiruvchi turli xil vazifalar shakllida belgilanadi, tartibga solinadi va namoyon bo'ladi" [3].

N.Xollning "Emotsional intellektni baholash" testi ko'rsatkichlarining yosh tafovutlari Kruskal Uolis mezoni asosida tahlil qilganimizda, emotsional bilimdonlik shkalasida ($H=5.363$ $p>0.05$), o'z o'zini boshqarish shkalasida ($H=5.151$ $p>0.05$), o'z o'zini dalilovchi shkalasida ($H=2.640$ $p>0.05$), empatiya shkalasida ($H=11.138$ $p>0.05$) va o'zga insonlarning kechinmalarini sezuvchi shkalasida ($H=5.248$ $p>0.05$) tafovutlar aniqlanmadi. Bunga sabab sifatida emotsional intellektning yoshga bog'liq holda keskin o'zgarmasligi, balki ijtimoiy muhit, tarbiya va shaxsiy xususiyatlarga bog'liq bo'lishini aytishimiz mumkin.

1-jadval

N.Xollning "Emotsional intellektni baholash" testi ko'rsatkichlarining yosh tafovutlari Kruskal Uolis mezoni asosida

Shkalalar	O'rtacha rang ko'rsatkichlari	H	p							
	18 n=9	19n=32	20n=32	21n=24	22n=23	23n=9	24n=13	25n=9		
	Yoshi									
Emotsional bilimdonlik	88.61	75.06	71.06	71.35	78.17	60.83	95.88	77.56	5.363	.616
O'z o'zini boshqarish	75.44	70.94	74.72	68.40	73.41	83.56	95.15	91.78	5.151	.642
O'z o'zini dalilovchi	70.89	76.81	74.50	66.54	81.59	73.67	82.12	88.00	2.640	.916
Empatiya	67.39	72.88	59.67	77.60	79.15	90.94	97.04	96.11	11.138	.133
O'zga insonlarning kechinmalarini sezuvchi	74.28	69.48	73.34	69.08	79.24	84.11	83.96	100.89	5.248	.630

N.Xollning "Emotsional intellektni baholash" testi ko'rsatkichlarining ta'lim yo'nalishi tafovutlari Kruskal Uolis mezoni asosida tahlil qilganimizda, emotsional bilimdonlik shkalasida ($H=4.247$ $p>0.05$), o'z o'zini boshqarish shkalasida ($H=2.229$ $p>0.05$), o'z o'zini dalilovchi shkalasida ($H=.774$ $p>0.05$), empatiya shkalasida ($H=1.664$ $p>0.05$) va o'zga insonlarning kechinmalarini sezuvchi shkalasida ($H=.862$ $p>0.05$) sezilarli farqlar topilmadi. Bundan ko'rinadiki, EI darajasining faqat ta'lim yo'nalishi bilan bog'liq emasligi, uning shakllanishida shaxsiy xususiyatlar, ijtimoiy muloqot va shaxsiy xarakter xususiyatlari ustundir.

2-jadval

N.Xollning "Emotsional intellektni baholash" testi ko'rsatkichlarining ta'lim yo'nalishi tafovutlari Kruskal Uolis mezoni asosida

Shkalalar	O'rtacha rang ko'rsatkichlari	H	p		
	amaliy psixologiya n=55	Matematika n=53	Iqtisodiyot n=43		
	Ta'lim yo'nalishi				
Emotsional bilimdonlik	68.18	85.26	74.58	4.247	.120
O'z o'zini boshqarish	71.33	83.14	73.17	2.229	.328
O'z o'zini dalilovchi	74.53	73.55	80.91	.774	.679
Empatiya	76.26	81.02	69.48	1.664	.435
O'zga insonlarning kechinmalarini sezuvchi	78.38	77.75	70.79	.862	.650

N.Xollning "Emotsional intellektni baholash" testi ko'rsatkichlarining ta'lim bosqichi tafovutlari Kruskal Uolis mezonini asosida tahlil qilganimizda, emotsional bilimdonlik shkalasida ($H=3.746$ $p>0.05$), empatiya shkalasida ($H=7.642$ $p>0.05$) va o'zga insonlarning kechinmalarini sezuvchi shkalasida ($H=6.767$ $p>0.05$) farqlar aniqlanmadi.

3-jadval

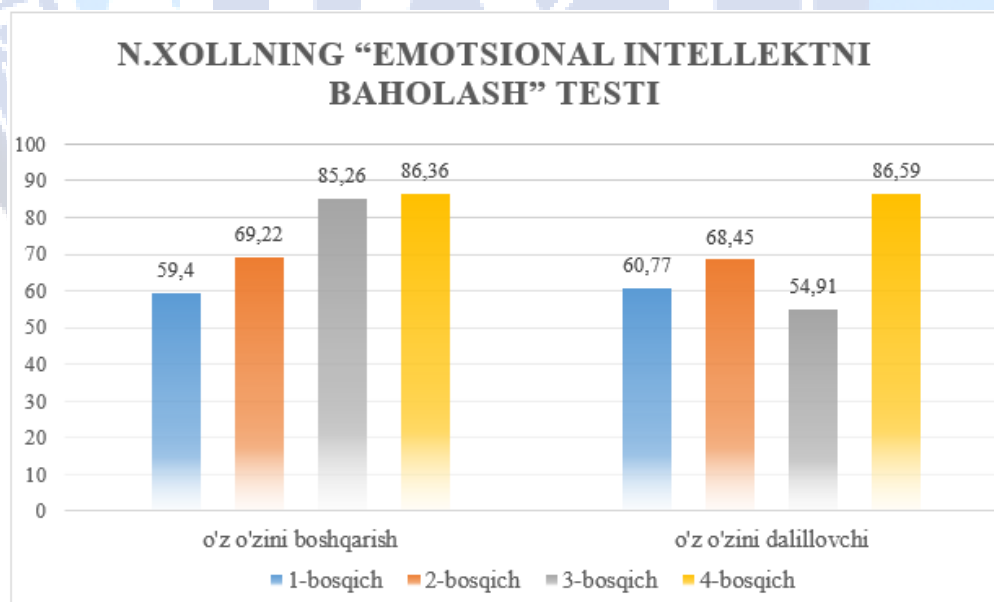
N.Xollning "Emotsional intellektni baholash" testi ko'rsatkichlarining ta'lim bosqichi tafovutlari Kruskal Uolis mezonini asosida

Shkalalar	O'rtacha rang ko'rsatkichlari	H	p			
	1-kurs n=30	2-kurs n=41	2-kurs n=48	4-kurs n=32		
	Ta'lim bosqichi					
Emotsional bilimdonlik	63.22	76.07	79.07	83.28	3.746	.290
O'z o'zini boshqarish	59.40	69.22	85.26	86.36	9.292	.026*
O'z o'zini dalilovchi	60.77	68.45	84.91	86.59	8.774	.032*
Empatiya	63.05	67.71	85.84	84.00	7.642	.054
O'zga insonlarning kechinmalarini sezuvchi	60.80	72.62	80.45	87.91	6.767	.080

Izoh: $p<0.05$ – 95%;

O'z o'zini boshqarish shkalasida 95% ishonch darajasida tafovut topildi ($H=9.292$ $p<0.05$). Bunga ko'ra, talabalarining ta'lim bosqichi oshgani sari boshqacha aytganda yoshi ulg'aygani sari o'z-o'zini boshqarish qobiliyatlari sezilarli darajada rivojlanadi. Ya'ni 1-bosqichda o'qish jarayoni va mustaqil hayotga moslashish davri bo'lganligi sababli natijalar pasaygan. Ammo yuqori bosqichga o'tishi bilan ular o'z oldiga qo'yilgan maqsadlarni aniq belgilab, o'z hissiyotlarini nazorat qilish va muvozanatli qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirishadi. Bu esa o'z navbatida o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalari yuqori darajaga ko'taradi.

O'z o'zini dalilovchi boshqarish shkalasida 95% ishonch darajasida tafovut aniqlandi ($H=8.774$ $p<0.05$). Ko'rsatkichlarni izohlaydigan bo'lsak, 1-bosqichda universitetga endigina kirgan talabalar hali yangi muhitga to'liq moslashmaganligi sababli o'z fikrini aniq ifodalash, o'z nuqtai nazarini dalillar bilan isbotlash va o'ziga bo'lgan ishonch hali to'liq shakllanmagan bo'ladi. Yuqori kurslarda esa o'z qarashlarini isbotlash, o'z fikrini aniq va dalillar bilan himoya qilish ko'nikmalarini rivojlangan shuningdek, ular muhokama va bahs jarayonlarida o'z nuqtai nazarini asoslashga ko'proq intilishadi.

1-rasm N.Xollning "Emotsional intellektni baholash" testi ko'rsatkichlarining ta'lim bosqichi tafovutlari Kruskal Uolis mezonini asosida.

Umuman olganda, emotsional intellekt shaxsning o'z va o'zgalarning emotsional holatlarini anglash, ularni boshqarish hamda ijtimoiy va kasbiy faoliyat jarayonida ulardan samarali foydalanishini ta'minlovchi murakkab psixologik tuzilma sifatida namoyon bo'ladi. Nazariy tahlil uning o'z-o'zini anglash, o'z-o'zini boshqarish, empatiya, emotsional identifikatsiya va shaxslararo munosabatlarni samarali tashkil etish bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatdi. Empirik natijalarga ko'ra, emotsional intellektning asosiy ko'rsatkichlarida yosh va ta'lim yo'nalishi bo'yicha statistik jihatdan sezilarli

tafovutlar aniqlanmadi. Biroq ta'lim bosqichlari o'rtasida o'z-o'zini boshqarish ($H=9,292$; $p<0,05$) hamda o'z-o'zini dalillovchi ko'rsatkich ($H=8,774$; $p<0,05$) bo'yicha ishonchli farqlar qayd etildi. Bu holat emotsional intellektning ayrim komponentlari shaxsning ta'lim jarayonidagi tajribasi, ijtimoiy moslashuvi va kasbiy rivojlanishi davomida takomillashib borishini ko'rsatadi. Shunday qilib, emotsional intellekt shaxsning kasbiy o'zini anglashini qo'llab-quvvatlovchi va uning kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini belgilovchi muhim psixologik resurslardan biri sifatida baholanishi mumkin. Emotsional intellekt shaxsning o'z emotsional holatlarini anglash va boshqarish, boshqalarning kechinmalarini tushunish hamda ijtimoiy munosabatlarda samarali harakat qilishini ta'minlovchi kompleks psixologik tuzilma hisoblanadi. Tadqiqot natijalari emotsional intellektning shakllanishi faqat yosh yoki ta'lim yo'nalishi bilan belgilanmasligini, balki shaxsning ijtimoiy tajribasi, ta'lim jarayonidagi rivojlanishi va individual-psixologik xususiyatlari bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatadi. Ayniqsa, ta'lim bosqichi ortishi bilan o'z-o'zini boshqarish va o'z fikrini asoslash qobiliyatlarining rivojlanishi shaxsning emotsional va kasbiy yetukligi bilan bog'liq dinamik jarayon mavjudligini ko'rsatadi. Shu bois emotsional intellektni shaxsning kasbiy o'zini anglashini ta'minlovchi muhim psixologik resurs sifatida baholash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] Андреева И. Н. Современные представления об эмоциональном интеллекте и его месте в структуре личности / И. Н. Андреева // Журнал Белорусского государственного университета. Философия. Психология. – 2017. – № 2. – С. 104–109.
- [2] Bar-On R., Parker J. D. A. Emotional and social intelligence: Insights from the Emotional Quotient Inventory // Handbook of Emotional Intelligence. – San Francisco: Jossey-Bass, 2000. – P. 145.
- [3] Бодров В. А. Психология профессиональной пригодности. – М., 2001. – 68 с.
- [4] Гарскова Г. Г. Введение понятия «эмоциональный интеллект» в психологическую теорию / Г. Г. Гарскова // Ананьевские чтения: тезисы научно-практической конференции / редкол. А. А. Крылов. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского университета, 1999. – С. 25–26.
- [5] Гоулман Д. В лабиринте эмоционального интеллекта / Д. Гоулман // Отдел кадров. – 2012. – № 8. – С. 98–100.
- [6] Крайг Г. Психология развития. – СПб., 2000. – 713 с.
- [7] Маркова А. К. Психология профессионализма. – М., 1996. – 184 с.
- [8] Matthews G., Zeidner M., Roberts R. D. Emotional intelligence: Science and myth. – Cambridge, MA: MIT Press, 2004. – P. 52.
- [9] Пряжников Н. С. Профессиональное и личностное самоопределение. – М.: Издательство «Институт практической психологии»; Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996. – 256 с.
- [10] Roberts R. D., Matthews J., Zeidner M., Люсин Д. В. Эмоциональный интеллект: проблемы теории, измерения и применения на практике // Психология. – 2012. – № 17. – С. 3–23.
- [11] Сахаров В. Ф. Система профессиональной ориентации учащихся средних школ. – Киров: Волго-Вятское книжное издательство, 1977. – 175 с.
- [12] Шавир П. А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности. – М., 1981. – 95 с.
- [13] Cooper R. K., Sawaf A. Executive EQ: Emotional Intelligence in Leaders and Organizations. – New York: Grosset/Putnam, 1997. – P. 102.